

YEREL YÖNETİMLERİN TURİZM POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME: BOLU ÖRNEĞİ

Yekta ŞENER¹

Kutay OKTAY²

ÖZ

Son yıllarda dünyada görülen coğrafi ve ticari gerilimler, küresel ekonomik büyümedeki yavaşlama ve dünya çapında yaşanan çeşitli krizlere rağmen turizm talebindeki artış her geçen yıl yükselmektedir. Diğer yandan küresel boyutta etkili olan Covid-19 salgını, turizm alanında yeni eğilimleri zorunlu bir şekilde ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, turizmde ortaya çıkan talebi karşılamak üzere sektörde, ileriye dönük etkili plan ve politikaların yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, dünyada doğal kaynakların yok olacağına yönelik çeşitli öngörü ve endişeler nedeniyle turizm alanında yapılan planlamaların sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bu noktada turizmin gelişimi için sürdürülen faaliyetlerin ülkelerin sahip olduğu imkân ve kaynaklara uygun biçimde yapılabilmesi önem arz etmektedir. Aynı şekilde gerçekleştirilen plan ve politikaların da var olan gerçeklere dayanması verim ve etkinlik açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye Turizm Stratejisi hedefleri içerisinde bulunan turizm gelişim koridorları, her bölgenin bünyesinde barındırdığı kültürel ve doğal karakteristik özelliklerine göre belirlenmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan Bolu İli, Türkiye Turizm Stratejisi'nde belirlenen Batı Karadeniz Ekoturizm Koridoru içerisinde yer almaktadır. Bu kapsamda, önceden belirlenmiş mevzuat çerçevesinde yerel yönetimlerin sorumluluk alanları dahilinde Türkiye Turizm Stratejisi'nde belirlenmiş hedefler ile Bolu ilinde faaliyete geçirilen uygulamaların hangi noktalarda örtüşüğünün araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Bolu'daki yerel yöneticiler ile yapılandırılmış soru formu üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, Bolu'da turizmin Türkiye Turizm Stratejisi'ne uygun bir şekilde yapılandırılmasının ve doğa temelli turizm faaliyetlerine yönelik çeşitlendirilmesinin

---

¹ Bilim Uzmanı, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği, ysener@ogr.kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3581-0623

² Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi, koktay@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5329-3324

gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Buna ilişkin öncelikle bölgenin merkezi konumunun ön plana çıkartılması ve kaynak yapısını oluşturan doğal alanlarının korunarak turizm içinde değerlendirilmesi önemlidir. Ayrıca turizm faaliyetlerinin her bir paydaş ile uyumlu olarak tek bir noktadan yönetilmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Ekoturizm, Yerel Yönetimler, Turizm Politikaları, Destinasyon Yönetimi*

JEL Kodu: L83

THE EVALUATION OF TOURISM POLICIES WITHIN THE CONTEXT LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY: THE CASE OF BOLU

ABSTRACT

Despite the geographical and commercial tensions seen in the world in recent years, the slowdown in global economic growth and various crises experienced worldwide, the increase in tourism demand is increasing every year. On the other hand, the Covid-19 epidemic, which is effective across the world, necessarily brings to the forward new trends in the field of tourism. Therefore, in order to meet this great demand for tourism, there is a need to carry out effective plans and policies in the sector. However, due to various predictions and concerns that natural resources will disappear in the world, planning in the field of tourism should be handled with a sustainable approach. At this point, it is important that the activities carried out for the development of tourism can be carried out in accordance with the opportunities and resources of the countries. The fact that the plans and policies carried out in the same way are based on the existing facts are important in terms of efficiency and effectiveness. In this respect, development zones focused on ecological tourism in Turkey, Tourism Strategy objectives are determined by the cultural and natural characteristics of each region. Bolu province forming the subject of the study, document of Turkey Tourism Strategy 2023 for the West area of the Black Sea zone is located in identified as Ecotourism Corridor.

In this context, within the framework of the previously regulations and within areas responsibility of local administrations, it's clearly aim to survey what points to targets defined and determined in the paper of Turkey Tourism Strategy 2023 and the practices conduct in the province of Bolu overlap.

In accordance with this purpose, interviews were held with local administrators in Bolu via a semi-structured interview form.

As a consequence, the necessity of structuring emerges tourism in Bolu according to Turkey Tourism Strategy Paper and its diversifying within nature-based tourism activities. In relation this issue, it is important to emerged the central location of region and by protecting natural areas that create the basic structure and evaluate them in tourism. However, it is concluded that necessary to administrate tourism activities from a central point collectively with each stakeholder.

Keywords: *Ecotourism, Local Authority, Tourism Policies, Destination Management*

1. Giriş

Genel anlamıyla amaçlara ulaşmak için bir araç olarak değerlendirilen planlama faaliyetleri turizmde varılmak istenen hedefe ulaşmada izlenecek yöntemleri ifade eder (Demirkol ve Oktay, 2004: 10). Amaç ve hedeflere ulaşmak için ülkelerin kalkınmasına yönelik yapılacak yatırımların turizm odaklı olması ve mevcut turizm kaynaklarının geliştirilerek çeşitlendirilmesi gerekmektedir (Tanrısever vd., 2017: 868). Ülkelerin turizm politikasına sahip olma istekleri sadece ekonomik nedenlerden kaynaklanmıyor olabilir. Ancak toplumların varlıklarını tüketmek zorunda olmadan döviz geliri üretme istekleri, ülke yönetimlerinin kendilerini neden turizme dahil etmeleri gerektiğini açıklayan konular arasında yer almaktadır (Wanhill, 1987: 54).

Turizmde özellikle gelişmekte olan ülkeler için ulusal ve bölgesel düzeyde gelişmenin sağlanabilmesi için çeşitli kurumlar tarafından uzun vadeli planlamaların yapılması gerekmektedir. Buna yönelik turistik bölge ve alanlar tespit edilmeli ve devletin ilgili kurumları tarafından destinasyonlarda ihtiyaç duyulan alt ve üst yapı çalışmaları yürütülmelidir (Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm Stratejisi, 2007: 6). Ancak turistik üst yapıyı oluşturan turizm işletmelerinin ulusal turizm politikaları çerçevesinde yönetilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada ülke yönetimleri tarafından; destekleyici, denetleyici ve koordine edici politikaların izlenmesi gerekmektedir. Özellikle destekleyici politikalar ile teşvikler, denetleyici politikalar ile standardizasyon ve hizmet kalitesi sağlanırken, koordine edici politikalar ile birlikte hukuki düzenlemelerin yapılması amaçlanmaktadır (Demirkol ve Oktay, 2004: 34-35).

1.1. Turizmin Türkiye'deki Gelişimi

Türkiye'de turizmin ekonomik gelişiminin yanı sıra örgütsel gelişimi de hızlı bir şekilde büyümüş ve kısa sürede önemli bir noktaya ulaşmıştır (Demirkol ve Oktay, 2004: 53).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet'i için özellikle 1930'lu yılların başlarına dayanan turizm konusu, Türkiye'de gelişimini 1960'lı yıllara kadar küçük adımlarla sürdürmüştür. Bu tarihlerde devlet bünyesinde 'Basın Yayın ve Turizm Vekaleti' adıyla bir bakanlık kurulmuş ve böylece turizmin örgütsel yapısının temelleri 1960 ile 1980 yılları arasında atılmaya başlanmıştır (Demirkol ve Oktay, 2004: 54). Turizmin Devlet Kalkınma Planlarında yer bulmaya başlaması ise 1960'lı yıllardan itibaren gerçekleşmiştir (Demir, 2014: 102). 2 Mart 1983 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname ile birlikte devlet bünyesi içerisinde kurumsal bir yapıda Kültür ve Turizm Bakanlığı adıyla son halini almıştır (Demirkol ve Oktay, 2004: 54-55).

Cumhuriyetin erken dönemlerinde Türk turizmi 1980'li yıllara gelinceye kadar küresel turizm faaliyetlerinin gerisinde kalmışsa da bu dönem itibariyle önemli bir gelişim gösterdiği ifade edilebilir (Demirkol ve Oktay, 2004: 53). Bunun yanı sıra 1980'li yıllarda dünya turizm endüstrisi ile benzer şekilde Türk turizmi de kitle turizmi üzerine inşa edilmiştir (Altanlar ve Akıncı, 2011: 2). Türkiye'de kitle turizmi, kalkınma planlarıyla birlikte bir kamu politikası olarak uygulamaya geçirilmiştir (Soyak, 2013: 6). Ancak, turizm planlamalarının bütünüyle kitle turizmi üzerine yapılmış olması, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır (Aslan, 2008: 71). Kitle turizminin Türkiye'ye olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için yakın dönemde hazırlanan kalkınma planlarında sürdürülebilir turizm politikalarına ağırlık verilmeye başlandığı görülebilmektedir. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan itibaren dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çevresel ve ekonomik kaygılarla sürdürülebilir turizm türleri gelişmeye başlamıştır (Soyak, 2013: 2).

1.2. Yerel Yönetimlerin Turizmdeki Yeri

Öngörülemeyen olumsuzluklara rağmen gelişmeye devam eden bir endüstri olan turizmin yönetilmesinde bütün paydaşların yer alması önem taşımaktadır. Turizmin kötü yönetilmesi, ayrıca çevre kirliliği veya tarihi ve kültürel değerlerin yozlaşması gibi bazı kötü koşulların ortaya çıkmasına neden olabilir. Ancak iyi yönetilen bir turizm sektörü ile ülkeler, ekonomik kalkınmadan tarihi ve kültürel eserlerin korunmasına ya da bölgeler arası gelişmişlik farklarının kapatılmasına kadar birçok önemli avantaja sahip olabilmektedir (Kurt, 2009: 4). Bu noktadan hareketle, destinasyonun başarıya ulaşabilmesi için turistik bir bölgenin hem merkezi hem de yerel yönetimler tarafından eş güdüm ile yönetilmesi istenmektedir. Aynı zamanda yönetimler arasındaki koordinasyonun sağlanması ile birimler arasında meydana gelebilecek çıkar çatışmalarının önüne geçilmesi sağlanmış olacaktır (Apalı vd., 2014: 6).

Koordinasyon, destinasyonu yöneten kamu yöneticilerinin dışında tüm turizm paydaşları arasındaki eş güdümü ifade etmesi açısından önem taşımaktadır.

Destinasyonu yöneten ve oluşturan yapı içerisinde; işletmeler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk gibi unsurlar bulunabilir. Yerel yönetimler çoğunlukla alt yapı ve denetim gibi sorumlulukları üstlenirken merkezi idare ise yasaların düzenlemesinden sorumludur.

Turizmde yerel halkın pozisyonu ise giderek daha çok önem kazanmaktadır. Günümüz dünyasında demokrasinin yaygınlaşması ile halkın yönetimler üzerindeki etkisi artmakta ve bu durum, alınan kararların yerel halkın istekleri doğrultusunda şekillenmesine yol açmaktadır (Apalı vd., 2014: 6).

Destinasyonların gelişmesi açısından turizm alanındaki tüm paydaşlar belirli roller üstlenmekte ve buna istinaden bazı birimlerin fonksiyonu belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Söz konusu birimler arasında bulunan yerel yönetimlerin turizme etkisi destinasyona en yakın kamu otoritesi olması nedeniyle daha fazla olmakta ve bu açıdan yerel yönetimlerin uyguladıkları politikalar turizmin gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Demirkol ve Oktay, 2004: 86). Yerel yönetimler, alt yapı, üst yapı, imar ve şehircilik gibi uygulamaların dışında destinasyon gelişiminin sağlanmasında, destinasyonun pazarlanmasında ve yönetilmesinde daha fazla rol üstlenebilirler. Çünkü yerel yönetimler arasında bulunan belediyelerin ciddi kamu kaynaklarına sahip olmalarının getirdiği avantajlar turizmin bölgesel gelişiminde önemli farklar yaratabilmektedir. Ayrıca Türkiye'deki illerin turizm potansiyelinin geliştirilmesi ve markalaşmalarının sağlanabilmesi için doğal kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması önem taşımaktadır (Keskin, 2016: 149-150). Doğal kaynakların sürdürülebilir bir yaklaşımla kullanımı ise yerelde bulunan halkın ve yöneticilerin iradesi ile mümkün olabilmektedir. Bu noktada doğal ve kültürel turizm kaynaklarına sahip olan bölge ve yerel halk için ekoturizm temelli turizm yaklaşımlarının ortaya çıktığı görülebilmektedir (Erdoğan vd., 2010: 27).

1.3. Ekoturizm ve Ekoturizm Bölgesi Olarak Batı Karadeniz ve Bolu

Ekoturizm, çoğunlukla korunan alanlarda seyahat acenteleri ve tur operatörleri, girişimci yerel halk, doğa konusunda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler tarafından uygulanmakta ve üniversiteler ile 'Tubitak' gibi bilim kuruluşları tarafından desteklenmektedir (Türker vd., 2010: 17). Hetzer'e (1965) göre ekoturizm; doğaya, çevreye ve ev sahibi toplumun kültürüne minimum zarar, maksimum fayda ilkesi ile gerçekleştirilen

bir turizm formudur. Özellikle turistik bir ürünün ekoturizm çerçevesinde adlandırılması için turizm faaliyeti ile bölgede yaratılan ekonomik faydanın yerelde kalması gerekmektedir. Dolayısıyla turizm faaliyeti için kullanılacak her türlü araç ve gereç, personel ya da gıda maddesinin bölge içerisinden tedarik edilmesi ve bu doğrultuda turizmin yalnızca bölge ekonomisine fayda sağlaması gerekmektedir (Yücel, 2002: 3).

Türkiye’de ekoturizm ulusal düzeyde, doğal ve kültürel kaynakların korunması için bir koruma stratejisi olarak ele alınmakta ve bu çerçevede ekoturizmin gelişmesi amacıyla bir strateji olarak ekoturizm gelişme bölgelerinin belirlenerek teşviklerin ortaya konulması amaçlanmaktadır (Tosun vd., 2010: 37). Bu amaca yönelik Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Türkiye’deki bazı bölgelerde ekoturizm alanları ilan edilmiş ve Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planlarında yer almıştır. Özellikle Batı ve Orta Karadeniz Bölgeleri ekoturizm odaklı gelişim bölgeleri arasında ilan edilmiş olup Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yerel yönetimler, Sektör Kuruluşları ve Sivil Toplum Kuruluşları sorumlu ve ilgili kuruluşlar olarak açıklanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Turizm Stratejisi, 2007: 77). Türkiye Turizm Stratejisi ile turizm faaliyetlerinin tüm yıla yayılması ve çeşitlendirilmesi amaçlanmaktadır (Doğmuş, 2010: 102).

Bu noktadan hareketle 2023 Turizm Strateji Belgesinde eylem planlarına dair belirlenen faaliyetler ışığında Bolu’da yerel yönetimlerce turizme yönelik gerçekleştirilen faaliyetlerin ortaya çıkartılması, Bolu’da bulunan yerel yönetimlerin bölgedeki destinasyonların geliştirilmesine ve tanıtılmasına dair rollerini inceleyerek bundan sonraki çalışmalara yön verici bilgilere ulaşılması hedeflenmektedir.

Bu çalışma ile elde edilen bulgulardan bölgede yer alan benzer özelliklere sahip destinasyonların faydalanması ve bir yol haritası çizilebilmeleri bakımından araştırmada elde edilecek sonuçların önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye’nin ülke genelinde turizm yönetiminin 1980’li yıllardan günümüze belirli bir plan ve politikaya uygun bir şekilde, Dünya Turizm Örgütü’nün yayınlamış olduğu destinasyon yönetim modelleri ve Devlet Kalkınma Planları doğrultusunda tam anlamıyla yürütülemediği olması nedeniyle bu ve benzeri çalışmaların yol gösterici olması açısından önemini arttırmakta ve araştırmanın temel dayanağını oluşturmaktadır.

2. Literatür Taraması

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, turizm planlama ve politikalarına dair yapılan birçok araştırmada, turizmin geliştirilmesi amacıyla faaliyetlerin yönetilmesi ve düzenlenmesi (organizasyon) gibi birçok ortak konunun ele alındığı görülebilmektedir. Demirkol ve Oktay'a (2004) göre turizm politikası ve planlamasına yönelik faaliyetler; turizm ekonomisi, turizm sosyolojisi ve turizm coğrafyası gibi turizmin birçok alt disiplini ile yakından ilgilidir. Özbey (1995) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye' de turizm politikasının esasları; ekonomik, sosyal ve fiziki planlama adı altında değerlendirilmiştir. Buna ilişkin turizm planlaması ile uluslararası turizm pastasından daha fazla pay alınabilmesi ve bu sayede dış ticaret açığının kapatılmasına yönelik amaçlar ülkelerin ekonomik hedefleri açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda öncelikle her bölgeye ait talep değerlendirmesine ihtiyaç olduğuna işaret edilmiştir. Diğer yandan tahmini talebin karşılanması için geliştirilecek yöntemler ile mevcut kaynakların nasıl kullanılacağı ve yönetsel planlanmanın gerekliliği yine bu çerçevede vurgulanmaktadır.

Soyak'a (2013) göre, turizmde uluslararası gelişmelere uyum sağlanabilmesi ve dünya turizminde meydana gelen yeni trendlerin gerisinde kalınmaması amacıyla turizm politikalarının dinamik olması gereklidir. Bu açıdan bakıldığında küresel turizm pazarında yaşanan gelişmeleri takip ederek son eğilimleri yakalamak ve buna yönelik ekonomik, sosyal ve fiziki planlamaların yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan Soyak'ın çalışmasında, kitle turizminin dışında kalan yeni turizm eğilimlerine yönelik uygulamaların ülke içinde cesaretlendirilmesinin önemli olduğuna işaret edilmektedir. Bu kapsamda TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2007 yılında yayımlanan ve bugüne kadarki en önemli turizm politikası belgesi olma özelliğine sahip "Türkiye Turizm Stratejisi 2023"e vurgu yapılmaktadır.

Wanhill (1987) tarafından yapılan çalışmada, hükümetler turizm için ulusal veya yerel politikalara sahip olsalar bile ülke yönetimi tarafından belirlenmiş herhangi bir turizm stratejisinin sahada uygulamaya geçirilmesinin sonuçta yerel yönetim kademelerine ait bir konu olduğu ifade edilmektedir.

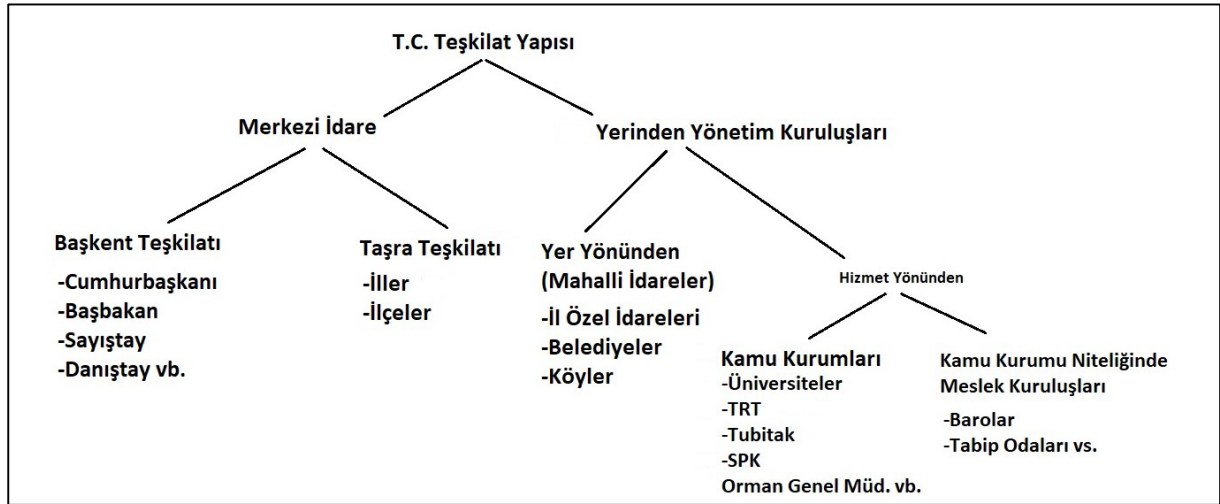
Bu noktada turizm politikalarının yerel düzeyde uygulanabilmesi amacıyla destinasyon yönetim modelleri ile destinasyon yönetim örgütlerinin önemi her geçen gün artmaktadır. Bir bölgenin destinasyon yönetiminde kilit rol üstlenen en önemli yaklaşımlardan birinin 'eş güdüm' (paydaşlar arasında koordinasyon) olduğu ifade edilebilir.

Ekin ve Ören (2012) tarafından yapılan çalışmada, turizm politikasının ulusal düzeyde oluşturulması gerekmektedir. Buna karşın planlama çalışmalarının ise yerel seviyede yapılmasının daha uygun olacağı değerlendirilmiştir. Ancak yapılan planlamaların genel turizm politikası ile eşgüdüm içinde olması gerektiğine işaret edilmekte ve turizm planları içinde alınacak kararların bölgeyi ve bölge koşullarını tanıyan tüm turizm paydaşlarının katılımı ile alınmasının önemine vurgu yapılmaktadır.

Tosun ve Jerkins (1996) bir destinasyonu sadece sıradan bir varış yeri olarak değil; dini, tarihi ve kültürel yaşam şekillerini içinde barındıran ve ayrıca coğrafi açıdan ülkelerin önemli bölge ya da bölümlerinde bulunan alanlar olarak ele almaktadır. Çıracı ve diğerlerine göre (2008) ise bir destinasyon, tüm potansiyeli ve dinamikleri ile ele alınmalı ve yönetilmelidir. Buna göre aktörler arasında koordinasyonun sağlanmasının gerekli olduğu değerlendirilmiş ve bölgede yer alan kurum ve kuruluşların mevcut kapasitelerini artıracak bir model ve yaklaşım öne sürülmüştür.

Yerinden yönetim kuruluşları hizmet yönünden ve yer yönünden olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Yer yönünden yönetim kuruluşları mahalli idareler ya da yerel yönetimler olarak isimlendirilirken hizmet yönünden yönetim kuruluşlarıysa hizmet kurumları veya kamu kurumları olarak nitelendirilmektedir. Yerel Yönetimlerin Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatı içerisindeki yeri şema halinde verilmiştir.

Şekil 1. Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatı

Kaynak: Gözler, K., 2018:1

Çıracı ve diğerlerinin çalışmasında önerilen modelde bir destinasyonda yer alan ve turizme dair alınacak kararlarda bulunması gereken paydaşlar tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 1. Turizm Paydaşlarını Oluşturan Yerel Yönetimler

Merkezi Yerel Kademe	Valilikler İl Özel İdareleri İl Turizm Müdürlükleri İl Müze Müdürlükleri Kaymakamlıklar Muhtarlıklar
Yerel Merkezi Kademe	Büyükşehir Belediyeleri
Yerel Kademe	İlçe Belediyeleri Belde Belediyeleri
Sivil Toplum Kuruluşları / Odalar	Meslek Odaları Vakıf ve Birlikler Sanayi ve Ticaret Odaları
Yatırımcılar / Özel Sektör Kuruluşları	Özel Sektör / İşletmeler

Kaynak: Çıracı vd., 2008: 100

Çıracı ve diğerlerine göre, koordinasyonu sağlayacak kurum Kültür ve Turizm Bakanlığıdır ancak ulusal düzeyde oluşturulan politikaların yanı sıra yerel düzeyde planlamanın önceliği sürdürülebilir turizm yaklaşımı için gereklidir.

3. Yöntem

Mevcut konuların tespit edilerek literatürün taranması sonucunda öncelikli olarak bilimsel çalışma niteliğinde çeşitli akademik yayınlar, ulusal ve uluslararası kuruluşların yayımladıkları online yayınlar ile internet, kitap, dergi gibi kaynaklardan elde edilen verilerin toplanmasıyla araştırmaya yönelik ön çalışma yapılmıştır. Araştırmada verilerin toplanması için nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğine başvurulmuştur. İstenilen veriye ulaşmak amacıyla belirlenen soruların bir görüşme formu çerçevesinde yarı yapılandırılmış görüşme türü ile katılımcılara yöneltilmesi planlanmış ve bu doğrultuda 7 katılımcı ile görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın bulgular kısmında, mülakatlardan elde edilen verilerin nelerden oluştuğunun ortaya çıkartılması amacıyla görüşme kayıtları öncelikle yazıya aktarılmış ve betimsel bir analiz ile değerlendirilerek benzer başlıklar altında birleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler, varılmak istenen amaçlar doğrultusunda çözümlenerek aktarılmıştır. Görüşme yapılan katılımcılar ile ilgili demografik bilgiler tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2- Araştırma Çerçevesinde Görüşme Yapılan Katılımcıların Profillerine İlişkin Bilgiler

Kod	Görüşülen Kurum/Kuruluş	Katılımcı Demografik Bilgiler	Görüşme Süresi
Katılımcı 1	Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	(55) / Erkek	20 dk
Katılımcı 2	Bolu Belediyesi	(40) / Erkek	27 dk
Katılımcı 3	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı	(50) / Erkek	26 dk
Katılımcı 4	Bolu Belediyesi	(30) / Erkek	17 dk
Katılımcı 5	Bolu Belediyesi	(38) / Erkek	23 dk
Katılımcı 6	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (Türsab)	(45) / Erkek	18 dk
Katılımcı 7	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ)	(40) / Erkek	29 dk

4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, elde edilen nitel veriler istenilen çıktılar doğrultusunda analiz edilmiş ve 6 başlık altında sunulmuştur.

4.1. Bolu İlinde Yerel Yönetimlerin Turizminin Gelişmesindeki İşlevleri

Katılımcılar ile yapılan mülakatlar sonucunda yerel yönetimlerin bölgedeki yerleşim alanlarına ait altyapı imkânlarının iyileştirilmesi, turizm sektörünün gelişimi ve istihdam gibi birçok hususta etkili olabildiği değerlendirilmektedir. Yerel yönetimler turizm sektörünün bir paydaşdır. Bolu özeline bakıldığında ise yerel yönetimlerin alt yapı olanaklarını sağlayan bir paydaş olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bir turizm faaliyetinin sürdürülebilir olmasında yerel yönetimler önemli roller üstlenmektedir. Katılımcı 6'ya göre yerel yönetimlerin liderlik ve destek kısımlarında sürecin içerisinde yer almaları önem taşımaktadır. Ancak Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı gibi merkezdeki kamu kurumlarının da yerel yönetimlere destek vermesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Katılımcı 5).

Katılımcı 1, yerel yönetimlerin genellikle kendi yörelerinde turizmin gelişimi konusunda bireysel faaliyetler yürüttüklerini, çoğu zaman merkezi yönetimle iş birliği içinde olmadıklarını ancak maddi kaynağa ihtiyaç duyulduğunda bunu siyasi güçlerini kullanarak çözmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu nedenle koordinasyona dair yereldeki kurumların

üzerine düşen sorumlukları yerine getirmede yetersiz kaldığı değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Tablo 3- Bolu İli Turizm İşletme Belgeli Konaklama İstatistikleri (Yerli ve Yabancı Toplam)

	Tesise Geliş Sayısı	Geceleme	Ortalama Kalış Süresi	Doluluk Oranı %
2017	230456	423365	1,84	%46,87
2018	279057	490147	1,76	%48,53
2019	330665	551708	1,67	%48,62
2020	220939	392873	1,78	%38,13

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021

Bolu ilinin turizm bölgesi olması ve ayrıca merkezi bir konumda yer alması neticesinde 2019 yılında Bolu'ya yaklaşık 1,5 milyon turist ziyareti gerçekleşmiştir (Katılımcı 2). Ayrıca Bolu turizminin gelişmesi için bağlı olduğu kurumun sorumluluk alanı çerçevesinde gerekli çalışmaların yürütülmekte olduğuna işaret edilmiştir. Bolu için önemli çekim merkezlerinden biri olan Gölcük Tabiat Parkının Orman Bölge Müdürlüğünden 19 yıllığına kiralanmasıyla işletme haklarının Bolu Belediyesi'ne geçmiş olması neticesinde Gölcük tabiat parkının; temizlik, yol yapım çalışmaları, park alanlarının oluşturulması ve piknik alanlarının düzenlenmesine dair birçok konu ile ilgilenildiği ve bunun yanı sıra tabiat parkının tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaların da yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Tablo 4- Bolu İli Korunan Alanlar 2018-2019 Yılı Ziyaretçi (Kişi) Sayısı

Korunan Alan Adı	2018	2019
Abant Gölü Tabiat Parkı	704562	910435
Beşpınarlar Tabiat Parkı	576	2521
Gölcük Tabiat Parkı	545123	571040
Göksu Tabiat Parkı	7100	7454
Sünnetgölü Tabiat Parkı	10724	24590
Sülüklügöl Tabiat Parkı	10656	14415
Yedigöller Milli Parkı	223687	252247
Kıbrıscık Karagöl Tabiat Parkı	5992	5958
Ayıkayası Tabiat Parkı	-	-
Kargalı Gölcük Tabiat Parkı	-	-

Yeniçağa Gölü	-	1500
TOPLAM	1508420	1790160

Kaynak: Bolu İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2020

Katılımcı 3, Bolu’da turizme dair çalışmaların başlangıç aşamasında öncelikli olarak hedef grubun netleştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu noktadan yola çıkılarak öncelikle turizm potansiyeli bakımından Bolu ilinin güçlü olduğu yönlerin bulunmasının önem taşıdığına dikkat çekilmektedir. Bolu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nden alınan 2020 yılı verilerine göre;

“Bolu ilinin yaklaşık %65’i ormanlık alanlardan oluşmaktadır. Ayrıca Bolu’da 9 Tabiat Parkı, 1 Milli Park, 14’ü doğal oluşumlu olmak üzere 150 göl ve gölet, orman içi dinlenme yerleri ve yaban hayatı geliştirme sahaları gibi korunan alanlar bulunmaktadır”

Katılımcılara göre Bolu ilinin güçlü olduğu turizm alanı, doğa turizmidir. Bu konuda doğa turizmini tercih eden ülkelere yönelik plan ve politikaların izlenmesinin önem taşıdığına dikkat çekilmiştir. İzlenecek faaliyetler arasında, iyi bir web sitesinin oluşturulması ve hedef ülkedeki turizm acenteleriyle birebir görüşme ile tanıtım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinin gerekli olduğuna vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla yerel yönetimlerin turizmin geliştirilmesindeki işlevleri arasında öncelikli olarak hedef ülkeye odaklı tanıtım faaliyetlerinin yapılması gereklidir. *Katılımcı 3*’e göre, tanıtım faaliyetlerinin turizm acenteleri ile birebir görüşülerek gerçekleştirilmesi, bir destinasyonun pazarlanabilmesi için önem taşımaktadır. Diğer yandan internet üzerinde özellikle sosyal medya aracılığıyla tanıtım filmlerinin hedef guruplar ile paylaşılması ve bu filmlerin sosyal medya fenomenleri ile buluşturulmasının önemine vurgu yapılmaktadır. *Katılımcı 3*’e göre, yerel yönetimler içinde yer alan belediyelerin turizm alanlarına yönelik altyapı çalışmalarını gerçekleştirmesi ve turizm işletmelerinin ihtiyaç duyduğu altyapı planlamalarını yapması önemlidir.

Katılımcı 3, Bolu ilinde merkezi yönetimler tarafından verilen teşviklere ilişkin şunları aktarmıştır:

“Bolu’da 2015 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 55000 hektar büyüklüğünde bir alan “Bolu Köroğlu Dağı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” olarak ilan edilmiştir. Bu durum normalde 2. Derecede il teşviki alan Bolu’nun bu bölgede yatırım yapan işletmeler için 5. Derecede il teşviki alması anlamına gelmektedir. Ancak Bolu’da bu bölge dışındaki yerlerde 2. Derecede il teşviki uygulaması devam etmektedir”

Katılımcı 3, Koruma ve Gelişim Bölgesinde yapılacak olan yatırımlar için Bolu İl Özel İdaresinin görevlendirildiğini ve yapılmak istenen otel ya da turizm aktivite merkezinin üst

yapı ve alt yapı çalışmalarının gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin (konumuna göre Belediye veya İl Özel İdaresi) rol üstlenebileceğini aktarmıştır.

4.2. Turizmin Çeşitlendirilmesine Yönelik Politika ve Stratejiler

Türkiye’de turizmin çeşitlendirilmesine yönelik çabaların olduğu görülmektedir. Özellikle sürdürülebilir turizm çerçevesinde covid-19 sonrası yeni turizm faaliyetlerini de kapsayan politika ve stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. *Katılımcı 5*, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde turizmin kitle turizmi öncülüğünde yıllardır geliştiğini ancak bundan sonrası için ekoturizm, gastronomi turizmi üzerinde düşünülecek diğer turizm seçeneklerinin de değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ülkemizde sürdürülebilir turizm yaklaşımlarının önemli bir kısmının zamanla geliştiğini görmekteyiz. *Katılımcı 5* bu konuda; Bolu özelinde de sürdürülebilir turizm yaklaşımlarına dair çabaların olduğunu ve yerel yönetimlerin çalışmaları ile 2015 ve 2019 arasında Bolu’da Tabiatı Geliştirme Eylem Planı’nın oluşturulduğunu aktarmıştır. Söz konusu eylem planında Bolu’da turizmin çeşitlendirilmesi için önemli başlıklar yer almıştır. Bolu ilinin de içerisinde bulunduğu Batı Karadeniz Bölgesinde ve aynı zamanda ülke genelinde turizmin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmaların yürütülmekte olduğu görülmektedir. Özellikle doğa temelli turizm çeşitlerinin Bolu’da oluşturulmaya çalışıldığı, katılımcılar ile yapılan mülakatlarda ortaya çıkmıştır. Bu konuda sonuç alınması için yerel yönetimlerin daha fazla gayret göstermesi ve tüm paydaşların çaba göstermesi önem taşımaktadır.

Bolu ilinde deniz turizmi haricinde tüm turizm türlerine ait potansiyelin bulunduğunu söyleyen *Katılımcı 1*, başta doğa turizmi olmak üzere kış turizmi, termal turizm, kongre turizmi, inanç turizmi, spor, av ve sağlık turizmi ile birlikte çeşitli doğa aktiviteleri kapsamında sportif olta balıkçılığı, off-road, yamaç paraşütü, kuş gözlemciliği, kampçılık gibi turizm faaliyetlerinin de Bolu ilinde yapılabildiğini ifade etmiştir. *Katılımcı 1*, bu faaliyetlerin geliştirilmesine yönelik sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile birlikte çalışılmakta olduğunu ve bu turizm faaliyetlerini geliştirmek ve tanıtmak amacıyla kurumların yürüttüğü çalışmaların devam ettiğini aktarmıştır. Ayrıca *Katılımcı 7*’e göre Bolu’da sağlık turizmi için de bir potansiyel bulunmaktadır;

“Bolu’da doğa çok güzel ve bu doğa içerisinde çok güzel alanlara hastane veya bakım evleri gibi yerler yapılabilir. Bu konuda yurtdışından gelecek çok ağır hastaların bakımı konusunda talepler ile karşılaşyoruz.”

Katılımcı 4, Bolu turizminin geliştirilmesi amacıyla 2019 yılının Nisan ayından itibaren 4 yıllık stratejik bir planlama yapıldığını aktarmıştır. Ayrıca Bolu’da turizmin

çeşitlendirilmesine yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi amacıyla Belediye Meclisinde “TURİZM KOMİSYONU” kurulduğu bilgisini paylaşmıştır. Turizm Komisyonu’nda yapılan çalışmalara, Belediye Meclis Üyeleri’nin yanı sıra turizm alanında önde gelen oda başkanları ve otel sahipleri de katılmaktadır. Turizm Komisyonu tarafından toplantılar gerçekleştirilerek kararlar alınması önemlidir. *Katılımcı 4*, yapılan toplantılarda Bolu ilindeki turizm faaliyetlerinin nasıl geliştirileceğine ve daha fazla turistini bölgeye nasıl getirilebileceğine yönelik çalışmaların yürütülmesi için tüm paydaşlar ile birlikte görüşmeler yapıldığını belirtmiştir. Bu çalışmalar arasında özellikle ekoturizm çerçevesinde yürütülen bir turizm faaliyeti olarak “organik pazar projesi” ve “botanik park projesi” gibi projeler yer almaktadır. Bunların tanıtımını gerçekleştirmek amacıyla Almanya’nın ‘Neuss’ kenti ile dost ve kardeş şehir protokolü imzalanmıştır. Kardeş şehir projesiyle birlikte inşa edilecek olan botanik parkın alt yapısı hazırlanmış ve bu kapsamda projenin 2021 yılında faaliyete geçmesi için planlamaların yapıldığı sonucuna varılmaktadır.

4.2.1. Kültür Turizmi Çerçevesinde İbadet Mekanlarına Göre Turizm Planlaması

İnsanların seyahat ihtiyaçlarının çeşitlenmesinin nedenlerinden bir tanesi de inanç konusudur. İnanç turizminin tüm dünyada yer tutan turizm argümanlarından biri olduğunu ifade etmek mümkündür (*Katılımcı 6*). Bu kapsamda turizm rotalarının ortaya çıkarılmasının önemli olduğu anlaşılmaktadır. İbadet mekânlarına yönelik planlamaların bütüncül bir stratejinin parçası olarak yapılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (*Katılımcı 5*). Ortaya çıkan bulgular, bu konudaki potansiyelin bireysel olarak bazı idarelerin ve sivil toplum kuruluşlarının broşürlerinde yer almasının ötesinde bütüncül bir pazarlama seçeneği içinde değerlendirilebileceğine yoğunlaşmaktadır.

Katılımcı 1, kültür turizminin inanç turizmi içinde önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir. İnanç ve ibadet merkezleri olan camiler ve türbelerin restorasyonu ve tanıtımı için çalışmaların yerel yönetimlerce yürütülmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Farklı illerde bulunan diğer dinlere ait ibadet mekanları da kültür turizmi kapsamında önemli bir yere sahiptir. Batı Karadeniz Bölgesinde Kastamonu ilinin bu konuda ön plana çıktığı görülebilir (*Katılımcı 6*). Bolu ilinde ise özellikle Göynük ilçesinde hem kentsel sit alanı hem de sakin şehir unvanıyla ve Fatih Sultan Mehmet’in hocası Akşemsettin türbesi ile önemli bir turizm potansiyeli taşımaktadır. Bolu Merkez’de ise, Bolu turizmine katkı sağlayan ve inanç turizmi içinde değerlendirilebilecek olan Hayrettin-i Tokad-i türbesinin bölgeye önemli bir değer kattığı da görülmektedir. Diğer taraftan *Katılımcı 7*, Bolu’da bu tür rotaların turizme katkı

sağlayacak şekilde geliştirilmesi için Bolu Belediyesi özelinde herhangi bir çalışmanın bulunmadığını aktarmıştır;

“Bu konuda belediyemizin yapmış olduğu bir çalışma bulunmuyor. Bolu inanç turizmi konusunda Tokad-ı Hayrettin ve Göynük Akşemsettin Türbesi dışında çok zengin değil. Bu konuda bilinen ve tanınan yerler bulunmamaktadır.”

Katılımcı 2'ye göre ise, özellikle Bolu il merkezinde yukarı çarşı olarak adlandırılan alanda osmanlı döneminden kalmış olan taş han ve Yıldırım Bayezid camii gibi birçok tarihi yapının bulunuyor olması, Bolu ilinde kültür turizmi ve inanç turizmi kapsamında faaliyetlerin yerel yönetimler tarafından yürütülmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda Bolu belediyesi tarafından yukarı çarşı olarak adlandırılan bölgede bir planlama yapılması amaçlanmıştır. Bolu'ya gelen vatandaşların turizm anlamında tarihi alanları gezebilmeleri için yerel yönetimlerce yürütülen çalışmaların olduğu görülebilmektedir. *Katılımcı 6*'ya göre, Bolu'da bu konuda önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Kendi başına insanların gönlünde olan ve özellikle Ankara – İstanbul güzergâhında yolunu değiştirip Tokad-i Hayrettin ziyareti yapan günlük ziyaretçi sayısı oldukça fazla olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla ilgili çok fazla talebin olduğu ve özellikle ilginin Ramazan akşamlarında ve Kadir gecelerinde olduğuna işaret edilmektedir. Tokad-i Hayrettin Türbesi, turizm çerçevesinde parlatılmayı bekleyen bölgenin turizm değerlerinden birisi olabilir. Bu konuda ibadet mekânlarına yönelik kapsamlı bir stratejinin bulunmamasıyla birlikte Bolu ilinin kültür turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olduğu ve bu yönüyle yatırım ve planlamaların yapılmasının gerekli olduğu sonucuna varılabilir.

4.2.2. Gastronomi Turizmi Odaklı Bir Marka Oluşturmak İçin Yürütülen Çalışmalar

Gastronomi turizmi özelinde Bolu'da ürün çeşitliliğinin artırılması için özellikle Bolu Belediyesi tarafından gerçekleştirilen çalışmaların olduğu görülmektedir. Ayrıca şehir merkezinde eski restoranlardan birinin geliştirilerek Bolu'ya ait ürünlerin tanıtımının yapılması ve mevcut restoranların menülerinde yöresel ürünlere yer verilerek şehir dışından gelen konuklara sunulmasının planlandığı ve buna yönelik çalışmalara devam ettiği değerlendirilmektedir.

Katılımcı 1, Bolu'da ata mesleği olarak bilinen aşçılığın Bolu ile özdeşleşmiş bir meslek olduğuna vurgu yapmaktadır. Ancak gastronomi turizminin istenilen noktaya gelmediğine ve yerel yönetimler ile sivil toplum örgütlerinin üzerinde çalışması gereken bir alan olduğuna dikkat çekilmektedir. Bunun yanı sıra *Katılımcı 5*, Mengen'de aşçılık festivallerinin

yapılmasıyla özellikle tanıtım yönünden Bolu'nun gastronomi turizmi alanında avantajlı bir konumda yer aldığını değerlendirmektedir.

Katılımcı 2, yerel yemek kültürüne özgü, daha çok gastronomi ve mutfak sanatlarını da içine alan çeşitli festivaller şeklinde etkinliklerin düzenlenmesi için Bolu Belediyesi tarafından çalışmaların yürütülmekte olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan Bolu yöresine ait yemek çeşitliliğinin tanıtılmasına katkıda bulunmak amacıyla, Bolu'nun Mengen ilçesinde her yıl belirli zamanda etkinliklerin yapılmasının yanı sıra Bolu merkezde de gastronomi ve mutfak sanatlarına benzer festivallerin düzenlenmesi için gerekli çalışmaların planlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Bolu il sınırları içinde Mengen ilçesi ve merkezde olmak üzere toplamda iki bölgede gastronomi ve mutfak sanatları festivali düzenlenerek Bolu'nun tanıtımına katkıda bulunacağı ifade edilebilir. Ayrıca Bolu'ya gelen ziyaretçilere yönelik yöreye ait yemeklerin tadılabileceği bir alan oluşturulmak istenmektedir. Bu noktada ziyaretçilerin Bolu'ya özgü yemekleri bulabilecekleri bir bölge oluşturulmaya çalışıldığı *Katılımcı (2)* tarafından ifade edilmiştir. Bu yerin ulaşım kolaylığı açısından Bolu'nun merkezinde "Yukarı Çarşı" olarak bilinen alanda kurulması için çabaların olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer yandan yapılan mülakatlar çerçevesinde; Bolu'ya ait ürün çeşitliliğinin istenilen düzeyde olmadığı, kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının koordineli hareket etmediği, yürütülen çalışmaların uygulamaya geçerek düzenli bir projeye dönüşemediğine yönelik bazı eksiklikleri de ifade etmek mümkündür. Bunun yanı sıra Bolu'nun gastronomi şehri ilan edilmesi ile gastronomi turizmi odaklı bir markaya dönüşmesi mümkün olabilir. Bunun için ürün çeşitliliğinin geliştirilerek tanıtım faaliyetlerine daha yoğun çaba sarf edilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Gastronomi konusunda birtakım güçlükler olabilir ve *Katılımcı 7* Bolu'nun gastronomi odaklı bir markaya dönüşmesinin önünde bulunan bazı engellere dikkat çekmiştir;

"Bolu'nun bir gastronomi şehir olarak ilan edilmesi için ilimizin milletvekillerine görev düşmektedir. Ancak gastronomi konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başvurmak için somut bir gerekçenin de olmadığını değerlendiriyorum. Bolu'ya ait yerel ürünler var. Ancak bunların Türkiye genelinde tanıtılıp bilinirliği sağlandıktan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başvurulması yerinde olacaktır."

4.3. Ekoturizm Kapsamında Yürütülen Faaliyetler

Kısa süre öncesine kadar %60 yoğunlukla çalışan ekoturizm bölgeleri, 2019 yılının sonlarına kadar tam kapasite ile faaliyetlerini sürdürmüştür. İnsanlar ekolojik çiftliklere veya ekoturizm yapılan bölgelere fazlaca rağbet göstermiş ve bu durum neticesinde yatırımcıda bilinçlenme meydana gelmiştir. Bu konuda yapılan yatırımların sürmesinin yanı sıra devam eden talep karşısında kapasitenin yetersiz kalması, küçük ölçekte faaliyet gösteren yatırımcılar için de fırsatlar oluşturmuştur.

Katılımcı 6, bir pilot bölge belirlenerek; kamunun, belediyelerin ve meslek örgütlerinin bir araya gelmesi ve kapsamlı bir proje ile ekoturizm köyleri oluşturulmasının özellikle Batı Karadeniz Bölgesi için önem taşıdığına yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Bolu'da ise Karacasu termal turizm merkezinden Kartalkaya kayak merkezine kadar olan toplam 55000 hektarlık alan 2015 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na "Kültür Turizmi Koruma ve Gelişim Bölgesi" olarak ilan edilmiştir (Katılımcı 1). Bu bölge içinde; termal, doğa ve kış turizmi ile birlikte ekoturizm için de potansiyel bulunduğu görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığının bölgenin planlanması için çalışmalarına başlanmasıyla birlikte Bolu ilinin diğer bölgelerinde de ekoturizm potansiyelinin kullanılması amacıyla yerel idareler ile planlamalar yapılarak çalışmalara başlandığının altı çizilmektedir. Bu konuda *Katılımcı 1*; ekoturizmin bölgede geliştirilmesi için yerel halkın ve turizm çalışanlarının eğitimine yönelik faaliyetler, turistik ürün gelişimine yönelik çalışmalar, bazı köy evlerinde yapılacak düzenlemeler ile kültür köylerinin oluşturulması, köy nüfusunun şehirlere yönelmesiyle kırsal kesimdeki köylerin boşalmış olması neticesinde buraların pansiyona dönüştürülmesine yönelik yürütülen maddi destek programlarına dair değerlendirmelerde bulunmuştur:

"Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından ekoturizm kapsamında yerel halk, turistik ürün, hediyelik eşya yapımı, kalite ve işletmelerin yönetimi konularında talep eden tesisler ve kişiler için eğitim faaliyetlerine yönelik programlar oluşturulmaktadır. Bu anlamda Bolu'da 2017-2019 yılları arasında 14 farklı otelde yapılan eğitimlere 367 turizm çalışanının katılması sağlanmıştır. Turistik ürün geliştirme konusunda Bolu Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı ve aralarında ilçe belediyelerin de yer aldığı kurumların çalışmaları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Bolu'nun etnografik ve ekolojik özelliklerinin sergilendiği Mudurnu, Göynük, Kıbrısçık ve Mengen ilçelerinde kültür evleri açılmıştır. Ekoturizm kapsamında Anadolu köy kültürünü korumak ve geliştirmek amacıyla otantik özelliğe sahip kültür köyleri projesi çerçevesinde Bolu ili yerel yönetimlerince kültür köyü olabilecek alanların tespit edilmesi ve bölgede yaşayan yerel halkın olumlu bakmasıyla köy evlerinde gerekli planlamaları ve düzenlemelerin yapılması öngörülmektedir. Bolu il ve ilçelerinde kırsal kesimde köyler boşalmış olduğundan ekoturizme yönelik bir potansiyel bulunmaktadır. Ayrıca ekoturizm kapsamında kırsal bölgelerde pansiyonculuğun geliştirilmesi için maddi ve teknik destek programları, İl Özel İdaresi, İl Tarım Müdürlüğü ve Orman Bölge Müdürlüğü gibi

kurumların çalışmaları ile yürütülmektedir. Bu anlamda kırsal bölgelerde turizme yönelik tesis izinleri İl Özel İdaresince verilmektedir”

Diğer taraftan, Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği Batı Karadeniz Bölge Başkanlığı ile yapılan görüşmeler neticesinde, ekoturizme yönelik talebin arzın çok üzerinde olması nedeniyle özellikle pazarlama konusunda herhangi bir daralmanın olmayacağı değerlendirilmiştir.

Bolu ili, doğa ve çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olabilen sanayi açısından gelişmemiş, doğasını ve kültürünü koruyabilen şehirler arasında yer almaktadır (Katılımcı2). Daha spesifik olarak balıkçılık açısından düşünüldüğünde Bolu ili, doğal ya da yapay olarak oluşmuş çok sayıda göl ve göleti içinde barındırmaktadır. Bu konuda *Katılımcı 2* sportif olta balıkçılığına yönelik bilgiler paylaşmıştır:

“Bolu’da bilinirliği olan sulak alanların bulunmasının yanı sıra buralar özellikle sportif olta balıkçılığı ile uğraşan balıkçılar tarafından bilinmektedir. Türkiye’deki federasyonlar turistik ve sportif faaliyetler kapsamında Bolu Gököy’de her yıl Bolu Belediyesinin desteğiyle geleneksel olarak sportif olta balıkçılığı yarışması düzenlenmektedir”

Bu açıdan Bolu ilinin sportif olta balıkçılığı özelinde de turizm potansiyeline sahip olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca *Katılımcı 2*, Bolu’da organik köy pazarı kurulmasına yönelik çeşitli çalışmaların yapıldığı bilgisini paylaşmıştır. Köy pazarının Ankara-İstanbul arasında bulunan otoyola yakın bir alanda kurulmasının hedeflendiği ve buraya il dışından da ziyaretçi çekilmesi için çalışmaların yürütüldüğü ifade edilmiştir. Böylece köy pazarına gelen turistlerin organik olarak yetişen tarım ürünlerine kolayca erişebilme imkânına sahip olmaları sağlanacaktır. Bu konuda içinde restoran ve kafelerin de olduğu modern bir pazarın oluşturulmasıyla daha fazla turistin çekilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca otel yönetimleriyle yapılan anlaşmalar çerçevesinde Bolu iline gelen yerli ve yabancı turların organik köy pazarını ziyaret etmeleri için özel sektör temsilcileri ile çalışmaların yürütüleceği değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar özellikle ekoturizm kapsamında yerel halkın turizmden gelir elde etmesi açısından yürütülen faaliyetler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Böylece yerel halkın hediyelik eşya gibi turistik ürünleri Bolu dışından gelen ziyaretçilere sunabilme imkânları olacaktır. Bunun yanı sıra Bolu’da bulunan yaylaların da turizme açılmasına ilişkin çabaların olduğuna işaret edilmektedir. *Katılımcı 2*, yayla evleri konusunda yürütülmesi gereken çalışmalara değinmiştir:

“Bolu’da bulunan yayla alanlarında turizm açısından büyük potansiyel görülmektedir. Bu alanlarda önemli miktarda yayla evi bulunmakta ve özellikle kış aylarında boş bir şekilde beklediği görülmektedir. Yayla evlerinin ekoturizm kapsamında konaklama amacıyla kullanıma sunulabilir. Bolu, kış aylarında yağış alan bir iklime sahip olması yayla

alanlarının kış turizmi açısından büyük bir potansiyel barındırdığını göstermektedir. Ayrıca kış aylarında Bolu'da bulunan konaklama tesislerinde kapasitenin dolması nedeniyle gelen ziyaretçilerin konaklaması için alternatif arayışlara girilmektedir. Gelen turistlerin yayla evlerinde kalabilmeleri için yerel yönetimlerin bu yönde bir politika geliştirmesi gerekmektedir”

Araştırma kapsamına yapılan mülakatlarda yayla evleri ve köy evlerinin turizme kazandırılması ile ilgili katılımcılar tarafından değerlendirmeler yapılmıştır. Bolu Belediyesi, İl Kültür Turizm Müdürlüğü ve özel sektör temsilcilerinin bu konuda birlikte çalıştığı ifade edilmiştir (Katılımcı 2). Ayrıca yayla evlerinin ekoturizm çerçevesinde değerlendirilmesi için ve koordinasyonun sağlanması amacıyla Turizm Komisyonu'nun Bolu Belediyesinin ekoturizm çerçevesinde uygulamak istediği çalışmalarını, kırsal kesimde yaşayan yerel halk ile birlikte gerçekleştirmeye yönelik bir eğilim içinde olduğu ve bunun da Bolu Belediyesi'nin ileriye dönük plan ve programlarında ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. *Katılımcı 7*, eko-köy projesi adı altında yapılacak bir çalışma ile örnek bir köyün belirlenip buradaki evlerin pansiyon yapılması için yerel halkın teşvik edilebileceğini ancak projenin çok kapsamlı olmasının uygulanmasını zorlaştırdığına yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak burada stratejik bir plan yapılarak ileriye dönük düzenli ve sürdürülebilir bir eko turizm köyü çalışması yapılabileceğine yönelik değerlendirmeler vardır (Katılımcı 6). Bolu'daki korunan alanlara yönelik var olan turist potansiyelinin gelecek yıllar içinde yayla bölgelerine ve köy alanlarına doğru genişlemesi ve politikaların bu doğrultuda oluşturulması, covid-19 nedeniyle darbe gören turizme yeni bir destek imkânı sağlayabilir. *Katılımcı 6* 'ya göre, ekoturizm kapsamında halk düzeyinde bireysel yapılan çalışmalar dışında planlı bir çalışma bulunmamaktadır. *Katılımcı 5'e* göre, Bolu'da ve Mudurnu'da bazı uygulamaların olduğu ancak bunların belirli bir olgunluğa ulaşmış Anadolu köy kültürünü yansıtabilen bir noktaya geldiği sonucuna varılmamaktadır.

4.4. Bolu İli Destinasyon Yönetimi

Bolu'da valilik çatısı altında kurulmuş bir koordinasyon kurulu bulunmasına rağmen bazı politik hassasiyetler nedeni ile kurumların toplantılara katılımının istenilen düzeyde gerçekleşemediğine ilişkin açıklamaların yerel basın kaynaklarında yer aldığı görülmüştür. Çalışmaya katılan katılımcılara göre, dış etkenlerden arındırılmış yerel düzeyde sağlıklı bir koordinasyona ihtiyaç bulunmaktadır. Katılımcı 5 bu konuda daha fazla çaba harcanması gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır;

“Bolu'nun destinasyon yönetimi konusunda daha fazla çaba harcamasının gerekli olduğunu görüyoruz. Şu noktada bu eğilimi gözlemlemedik. Gerçekleştiğinde fayda

sağlayacağını düşünüyorum. Bireysel çabaların koordinasyonu boyutunda. Onun dışında bireysel çabalar zaten sürdürülüyor.”

Destinasyon yönetim ofisi gibi merkezlerin turizm için destinasyon yönetim çalışmalarının yönlendirildiği ve gerekli olduğunda önemli kararların alındığı kurulların olması istenmektedir. Buna ilişkin koordinasyon konusunda valilik ve belediyenin çabalarının olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çabaların birbirinden bağımsız ve farklı yönlerde yürütüldüğü görülmektedir. Bu nedenle Bolu’da (siyasi ve politik pencereden bakılmaksızın) her kesimin temsil edildiği ve belli dönemlerde çalışmanın dışında devamlılığa sahip bir birimin bulunmasına ihtiyaç vardır. Dolayısıyla destinasyon yönetim ofisinin kurulmasının gerekliliğine işaret edilmektedir. *Katılımcı 1* bu konuya dair Bolu’da ilgili kurum ve kuruluşlar ile turizm sektöründe faaliyet gösteren bir kurulun valilik çatısı altında oluşturulduğunu aktarmıştır:

“Bolu Valiliği öncülüğünde; yerel yönetimler, ilgili kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum kuruluşları, turizm sektöründe faaliyet gösteren temsilcilerin de katılımıyla Bolu İli Turizm Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş ve koordinasyon kurulu, belirli dönemlerde toplantılar düzenlemektedir”

Tablo 4’ te yer alan Bolu il Turizm Koordinasyon Kurulu toplantısına katılan turizm paydaşları sırasıyla “Yer Yönünden Mahalli İdareler”, “Hizmet Yönünden Kamu Kurumları”, “Hizmet yönünden Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları” ve “Özel Sektör Temsilcileri” şeklinde idari teşkilatlanmadaki konumlarına göre paylaşılmıştır.

Tablo 5- Bolu İlinde İl Turizm Koordinasyon Kurulu Toplantılarına Katılan Turizm Paydaşları

Bolu Belediyesi
İl Özel İdaresi
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Orman Bölge Müdürlüğü
Gençlik ve Spor Müdürlüğü
Milli Parklar Müdürlüğü
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
TURSAB
Sivil Toplum Kuruluşları
Ticaret ve Sanayi Odası
Turizm Tesisleri Temsilcileri

Kaynak: Bolu İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2020

Mevcut olan turizm potansiyelinin öneminin vurgulanması açısından Bolu'nun özellikle Ankara-İstanbul arasında bulunması nedeniyle çok sayıda ziyaretçinin Bolu üzerinden seyahat ettiği değerlendirilmesi yapılmaktadır. Türkiye'nin en büyük nüfusuna sahip iki önemli yerleşim bölgesinin arasında ve geçiş güzergahında yer alması, Bolu'nun öncelikli "kolay destinasyon" olmasına veya iki destinasyon arasında bir dinlenme ve konaklama imkanına sahip bir yerleşim alanı olmasına imkân tanımaktadır.

Turizmin geliştirilmesi için ve turizmin gelir yaratıcı etkisinden daha fazla yararlanabilmek amacıyla çeşitli politikalar geliştiren merkezi ve yerel yönetimler ile özel sektör temsilcilerinin turizm konusunda verecekleri kararları ve yürütecekleri projeleri bireysel olarak gerçekleştirmelerinin kolay olmaması nedeniyle ülke ve şehirler için önemli olan destinasyon yönetiminin temelini oluşturan "Koordinasyon" konusu, katılımcıların her biri tarafından özellikle vurgulanmıştır. *Katılımcı 2*, turizme dair bilinmeyen yönlerin bu işi bilenler ile çalışılarak anlaşılacağına önemine işaret etmiştir.

"Bir kurum ya da kuruluş tarafından her şey bilinemez. Ancak turizme dair bilinmeyen yönler yine bu işi bilenler ile çalışılarak anlaşılabilir"

Dolayısıyla turizmi yönetmek için bu konuyu şehrin tamamına yaymanın verilecek en doğru kararlardan biri olduğu ifade edilebilir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü başta olmak üzere Ticaret ve Sanayi Odası, esnaf odaları ve turizm işletmeleri ile ortak çalışmalar yürütülmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Turizmle ilgilenen ve bu konuya merak duyan veya Avrupa'daki destinasyonları tecrübe etmiş ve onların nasıl yönetildiği konusunda bilgi sahibi olan kişiler ile birlikte çalışmaların yürütülmesi önem taşımaktadır.

Katılımcı 7'ye göre destinasyon yönetiminde kamu özel ortaklığının olması önem taşımaktadır. Turizm konusunda yapılacak işlerde kamu kurumlarının izni ve onayının olması gerekebilir. Örneğin belediye sınırları içerisinde bile olsa gerekli izinler alınmadan belediyenin tek başına yapacağı işlerin çok sınırlı olacağı değerlendirilmektedir. Bu yönden sadece özel sektörün tek başına alacağı kararların uygulanabilirliğinin siyasi bir karar olmadan yürütülmesinde sorunlar yaşanabilir. *Katılımcı 6*'ya göre, kamu sektörünün ağırlıkta olduğu destinasyon yönetim örgütü modelinin sağlıklı çalışması kolay olmayabilir. Bu konuda turizm profesyonellerinden oluşan ve aynı zamanda Türkiye'nin farklı noktalarında örnekleri olan destinasyon yönetim şirketlerinin kullanılması daha sürdürülebilir bir yapıya imkân tanıyabilir. *Katılımcı 6*'ya göre, I'Amsterdam veya Visit London gibi bir oluşuma gidilmelidir;

“Destinasyon yönetim şirketleri bir şehrin bütününe dair incelemelerde bulunmaktadır. İnceleme sonrasında şehir ile ilgili yol haritasının çizilmesiyle birlikte zamanlaması belli olan bir proje yönetimi sunmaktadırlar. Sonucunda ortaya çıkan sistem ve kurulacak bir şirketle (İngiltere, İspanya ve dünyada diğer gelişmiş ülkelerde örnekleri olan Visit London, I’Amsterdam gibi) destinasyon yönetilmektedir. Yönetim içinde %40 Valilik, %40 belediye ve diğer %20 ise sivil toplum kuruluşlarında oluşmaktadır. Ancak şirket, başında profesyonellerin olduğu bir ekip tarafından yönetilir.”

Diğer yandan *katılımcı 2*, Bolu ilinde kent konseyinin kurulduğunu ve bu konseye bağlı bir turizm bürosunun faaliyet gösterdiğini aktarmıştır. Ayrıca Belediye Meclisi kararı ile kurulan Turizm Komisyonu’nun ise Bolu ilinde daha etkin çalışmalar yürüteceği değerlendirilmiştir.

Diğer yandan Bolu’da, turizmin tanıtıma yönelik bir web sitesinin kurulması için çalışılmaktadır (Katılımcı 2). Buna ilişkin açılacak web sitesi üzerinde Bolu iline ait kapsamlı bir turizm haritasının oluşturulacağını altı çizilmiştir. Böylece Bolu’ya gelen bir ziyaretçinin ihtiyaçlarına göre hangi oteli tercih etmesi gerektiği, Bolu’ya özgü yemeklerin bulunduğu restoranların nerede olduğu ve hangi turizm aktivitesinin hangi noktada yapıldığına dair bilgilendirmeyi tek bir kanaldan anlaşılır bir şekilde almasına imkân tanınmaktadır. Bu tür bir kılavuzun yakın bir zamanda oluşturulacağına işaret edilmiştir (Katılımcı 2). Sonuç olarak hem işletme hem de ziyaretçi tarafında herhangi bir karmaşaya neden olmaksızın bütün taleplerin gözetilmesi ile Bolu ilinin imajına katkı sunulacağı görülebilmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile Bolu ili özelinde uygulanan kamu politikalarının günümüze kadar olan süreçte turizm alanında olumlu bir ilerlemeye yol açmadığı sonucuna varılmaktadır. Ancak merkezi idare tarafından belli dönemler içinde yapılmış kapsamı sınırlı olan önemli çalışmaların bulunduğu görülebilmektedir. Diğer yandan, son yıllarda belediye gibi kurumların bölgede turizmin geliştirilmesi amacıyla kararlar alarak çalışmalar yürüttüğü ifade edilebilir.

Bolu iline gerçekleştirilmiş kamu yatırımlarında turizme ayrılan payın özellikle 2001 ve 2019 yılları arasında da kapsayacak şekilde oldukça düşük seviyelerde olduğunu belirtmek gerekmektedir. 2020 yılına ait açıklanan verilere bakıldığında Bolu için yapılan yatırımların ve verilen ödenek toplamının 522 milyon Türk lirası olmasına rağmen sektörlere göre harcama dağılımına bakıldığında turizme ayrılan tutar 5 milyon Türk lirasında kalmaktadır (bolu.gov.tr, 2021). Diğer yandan katılımcılar ile yapılan mülakatlar neticesinde bazı kurumların kendi iradeleri dahilinde yürüttükleri Turizm Komisyonu’nun kurulması ve Tabiatı Geliştirme Eylem Planı’nın oluşturulması ile özel sektör girişimleri gibi çabalar dışında dikkate değer bir çalışma içerisine girilmediği sonucuna varılabilmektedir.

Ayrıca yapılan mülakatlar neticesinde belediye tarafından turizme dair yeni ürünlerin geliştirilmesi konusunda bir eğilimin bulunduğu görülmektedir. Bolu ilinin sahip olduğu doğal alanların korunması üzerine hassasiyet gösterilmesi ve bu tür alanların kontrolünün gerekli merciler tarafından yapılmasının gerekli olduğuna işaret edilmiştir.

Diğer yandan tur operatörlerine yönelik tanıtım faaliyetlerinin yapılmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Tanıtım konusunda profesyonel firmalardan destek alınmalıdır. Bu noktada reklam çalışmaları için ayrıca bir kaynak oluşturulması elzemdir. Belediye ya da ilgili kurum, hizmet alımı yoluyla reklam ve tanıtım alanlarında gelişmiş pazarlama tecrübesine sahip firmalar ile belirli dönemleri kapsayacak şekilde ihale süreçleri başlatabilir.

Bolu ilinin sahip olduğu geleneksel yaşam şeklinin ve organik ürünlerin günümüzde hala varlığını koruyor olması ekoturizm potansiyeline işaret etmektedir. Bu anlamda Bolu ilinin önemli bir ekoturizm varlığına sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde yerinde yönetimler tarafından oluşturulan planlamaların Türkiye Turizm Stratejisi'nde belirlenen hedeflere uygun olarak gerçekleştirilmesi için çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Turizmin geliştirilmesi amacıyla alınacak kararlardan önce yereldeki halk ile eşit şartlarda anlaşma sağlanabilmesi bölgedeki turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Halk ile yönetenlerin arasındaki iş birliğinin oluşması neticesinde bölge ekolojisinin tahribata en az seviyede uğrayacağını ifade etmek mümkündür. Bu durum Hetzer'in (1965) ekoturizme dair açıkladığı ilkelerle örtüşmektedir.

Ayrıca kültürel turizmin gelişmesi için bölgede yer alan tarihi yapıların tanıtımına yönelik çalışmaların yürütülmesi önemlidir. İnternet üzerinden kullanılan uygulamalar gibi araçlarla turistler bilgilendirilebilir. Bu amaçla kullanılan uygulamalara ait resim ve harita gibi içerikleri bulduran kısımların sürekli olarak güncel tutulması için destinasyon yönetimine dair faaliyet gösteren profesyonel şirketler ile çalışmalar yapılmalıdır.

Günümüz teknolojisine uygun tanıtma amaçlı ve bilgi verici sistemlerin geliştirilmesi, tanıtım faaliyetlerinin güncel tutulması gerekmektedir. QR kod uygulamaları gibi çalışmalar, özellikle kültürel turizmin gelişmesine katkıda bulunacak tarihi eserlerin sergilendiği müzelerde uygulanabilir.

Bolu'da turizmin, Türkiye Turizm Stratejisi'ne uygun bir şekilde yapılandırılması ve doğa temelli turizm faaliyetlerinin yanı sıra kültür turizmi kapsamına girecek olanakların da

değerlendirilerek geliştirilmesi gerekmektedir. Bolu'nun ulaşım açısından merkezi konumda yer alması bölgeyi daha ekonomik bir destinasyon haline getirmektedir. Bolu'yu cazibe merkezi haline getiren doğal alanların korunması ve turizm içinde değerlendirilmesinin yanı sıra turizm faaliyetlerinin her bir paydaş ile uyumlu olarak tek bir merkezden yönetilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak tespit edilen politikaların uygulanması amacıyla tüm paydaşların görüşü alınarak kararlar alınmalı ve bu doğrultuda yapılacak çalışmalar kamu-özel sektör temsilcileriyle koordineli bir şekilde yürütülmelidir. Gerçekleştirilmek istenen turizm faaliyetlerinin tanıtım çalışmaları ile desteklenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca çalışmalar yürütülürken yabancı ülke ve şehirler dâhil bölgesel olarak benzer turistik lokasyonların dikkate alınması da gerekebilir. Türkiye'nin sürdürülebilir politikalarına uygun, doğayı ve çevreyi korumaya yönelik strateji izleyen bir yönetimin şekillenmesiyle turizm politikalarında alternatif yaklaşımların sağlanması mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Altanlar, A., ve Akıncı, K. G. (2011). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Yöre Halkı ve Yerli Turistlerin Davranış ve Beklentilerini Anlamaya Yönelik Bir Araştırma; Akçakoca Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 3(2),1-20.
- Apali, A., Yıldız, R., Boztepe, E., & Bayrak, S. (2014). Bölgesel Kalkınma Ajansları: Fransa ve İngiltere Örnekleri. *Dergi Karadeniz*, Sayı, 23, ss.1-23.
- Aslan, A. (2008). Turizm Planlamasına Yerel Toplumun Katılımı: Saklı Bahçe Akyaka Üzerine Bir İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1),71-83.
- Çıracı, H., Turgut, S., ve Kerimoğlu, E. (2008). Sürdürülebilir Turizm Gelişimi İçin Bir Yönetim Modeli. *İtüdergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 7(2),89-102.
- Demir, Ş. Ş. (2014). Beş Yıllık Kalkınma Planlarından Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e: Turizmde Tanıtma Çalışmalarına Yönelik İçerik Analizi, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15),101-119.
- Demirkol, Ş. ve Oktay, K. (2004). Turizm Politikalarına Alternatif Yaklaşımlar, Birinci Baskı, Sakarya Kitapevi, Sakarya
- Doğmuş, O. E. (2010). *Antalya Örneğinde Ulusal Turizm Politikalarının Sorgulanması* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü). Erişim Adresi: <http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12397/9177>
- Ekin Y. ve Ören, V. E. (2012). Turizm Paydaşlarının Turizm Deneyiminden Tatmin Düzeyleri ve Turizme Yönelik Genel Tutumları Üzerine Betimleyici Bir Araştırma:

- Antalya Örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 133-148.
- Erdoğan, İ., vd. (2010). 4. Çalışma Grubu Raporu: Türkiye’de Ekoturizm Uygulamalarının Sosyal Ekonomik Kültürel Siyasal Eleştirisi: Ekoturizmde İlkeler ve Standartlar Neler Olmalıdır. Orman Ekosistemlerinde Ekoturizm Çalıştayı ve 10. Yılında Todeg İçinde (ss.20-27). *Türkiye Ormanlılar Derneği Diğer Yayınlar Serisi No:10*. Kızılay, Ankara. Ekim 2010.
- Gözler, K. (2018). Türkiye’nin yönetim yapısı (T.C. İdari Teşkilatı). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Hetzer, N.D. (1965). Environment, Tourism, Culture. Links. Reprinted in *Ecosphere* 1970, 1, 1-3.
- Keskin, A. (2016). Yerel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Rolü: Turizm Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1),143-154.
- Kurt, S. (2009). Turizm Yönetimi ve Pazarlama Stratejileri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Çalışma Raporu.
- Özbey, F.R. (1995). *Türkiye’de Turizm Politikası ve Planlaması* (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Erişim Adresi: <http://libra.anadolu.edu.tr/tezler/1995/109644.pdf>
- Soyak, M. (2013). Uluslararası Turizmde Son Eğilimler ve Türkiye’de Turizm Politikalarının Evrimi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4,1-18.
- T.C. Bolu Valiliği (2021). Proje ve Yatırımlar. Erişim Adresi: <http://www.bolu.gov.tr/projeler>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2021). Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Yıllık Bültenler. Erişim Adresi: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201126/yillik-bultenler.html>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı 2023. Ankara.
- Tosun, C. ve Jenkins, C. L. (1996). Regional Planning Approaches to Tourism Development: The Case of Turkey. *Tourism Management*, 17(7), 519-531.
- Tosun, C., vd. (2010). 6. Çalışma Grubu Raporu: Ekoturizmin Ulusal Turizm Stratejisindeki Yeri Ne Olmalıdır? Ekoturizmde Rehberlerin ve Seyahat Acentelerinin Konumu Nedir ve Ne Olmalıdır. Orman Ekosistemlerinde Ekoturizm Çalıştayı ve 10. Yılında Todeg İçinde (ss.34-39). *Türkiye Ormanlılar Derneği Diğer Yayınlar Serisi No:10*. Kızılay, Ankara. Ekim 2010.
- Türker, N., vd. (2010). 3. Çalışma Grubu Raporu: Korunan Alanlarda ve Orman Ekosistemlerinde Ekoturizmi Kimler, Nasıl Yapmalıdır. Ekoturizm ile İlgili Kurum ve Kuruluşların Ekoturizmi Algılaması Nasıldır, Nasıl Olmalıdır, Orman Ekosistemlerinde Ekoturizm Çalıştayı ve 10. Yılında Todeg İçinde (ss.14-19). *Türkiye Ormanlılar Derneği Diğer Yayınlar Serisi No:10*. Kızılay, Ankara. Ekim 2010.
- Wanhill, S. (1987). UK-Politics and Tourism. *Tourism Management*, 8(1),54-58.

- Yiğit, C. T., Karaçor, B., & Dağıstan, M. T. (2017). Kastamonu İçin Sürdürülebilir Turizm Politikaları. K.Oktay, E.Yaşarsoy, F.Kaynaş ve H. Sönmez (Ed.), *Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı İçinde* (ss. 868-886). Birinci Uluslararası Sürdürülebilir Turizm Kongresinde Sunulan Bildiri, Kastamonu, 23-25 Kasım, Turizm Fakültesi.
- Yücel, C. (2002). Turizmde Yükselen Değer: Ekoturizm. TÜRSAB Ar-Ge Departmanı, Nisan 2002, Erişim Adresi: http://www.tursab.org.tr/dosya/1023/02nieko_1023_1889046.pdf